

A gyógyszerészet történetéből

Gyógyszerészet 15 174—177. 1971.

A BUDA VÁRI „FEKETE SAS” GYÓGYSZERTÁR

CZAGÁNY ISTVÁN

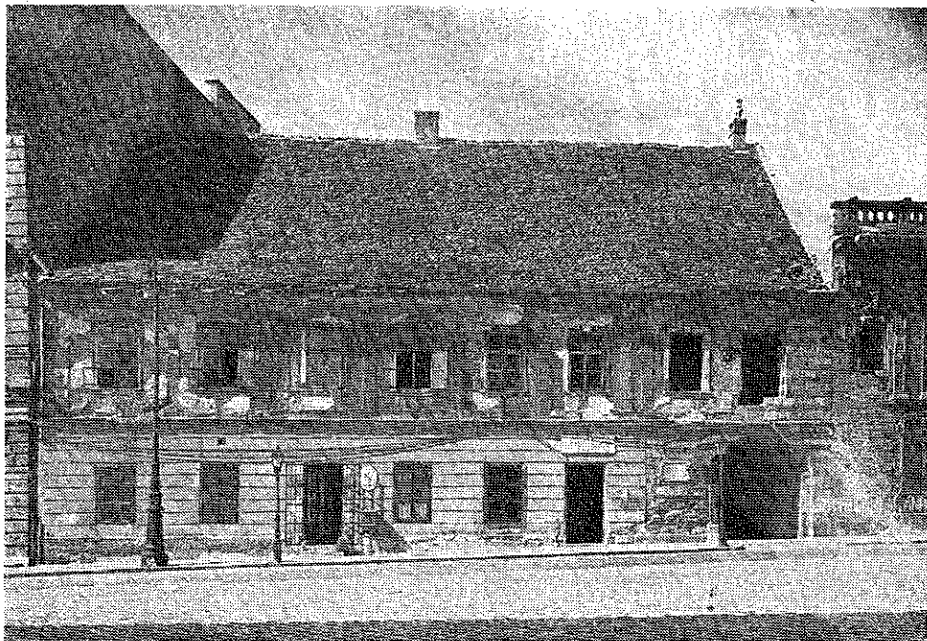
A „Therapia Hungarica” 1969. évi 1. számának hátsó oldalán beszámoltunk a Buda vári „Arany Sas” patika múltjáról és műemléki maradványairól [1]. Most folytatásképpen ugyanennek a területnek a „Fekete Sas” gyógyszerét szeretnénk ismertetni. Célunk az, hogy Magyarország fővárosában a középkori egészségügyi viszonyok megismerése után a barokk kori állapotok főbb vonásait is tisztázzuk [2]. E második gyógyszerárunk az elsőtől helyileg nem messze, egy hasonló, Mária Terézia kori (1740—1780) lakóházban működött. Műemlékvédelmünk eredményeképpen az épület szép freskóit nemrégiben helyreállították.

A patika XVIII. századi helyiségei két gótikus lakóház összevonásából keletkeztek [3]. A XV században azonban az épületek még nem gyógyszerár céljait szolgálták, mert a nagyobbik valószínűleg 1454-ben *Vácz Miklós* ötvös, 1457-ben *Henrik* íjgyártó, 1479-ben *Dénes* posztókereskedő, *Péter* nyeregkészítő és *Prokop* késkészítő, 1487-ben pedig *Olasz Márton* szabó birtokában volt [4]. Ez a palota 1504-ben a magyar pápajelölt *Bakócz Tamás* hercegprímásé lett, aki 1521-ben az esztergomi Annunciata-kápolnára hagyta [5]. A mohácsi vész után 1527-ben már romos állapotban volt [6].

A török hódoltság (1541—1686) alatti helyzetéről ez idő szerint csak azt tudjuk, hogy a mai Dísz téri „Orta dzsámi” (középső imaház; a volt Szt. György templom) szomszédságában állt, amelyet az oszmán hatalom kórházzá alakított át [7]. Nyilván ezért foglalta le Buda vára felszabadítása után

1686-ban a tábori patika (Feld-Apotheca), amely 1761-ig a katonai kincstár tulajdonában maradt [8]. Ez azonban legfeljebb csak a mai Dísz téri 15. számú épületének földszintjén működhetett, amelyet az 1696. évi telekkönyvezés még két házként tart nyilván [9]. Tulajdonosai ekkor *Waigl Fülöp* fakereskedő és *Gertrud* nevű felesége voltak. Tőlük vásárolta meg 1723-ban *Schulz János Lőrinc* asztalosmester és neje *Mária Judit*, akik feltehetően egyesítették, újjáépítették a két házat, és egységes korábarokk homlokzattal látták el. Az épület 1760-ban — vétel útján — *de la Motte des Aulnois Ferenc Károly* báró, császári mérnökkari alezredes és felesége *Neuer-Hochenberg Krisztina* tulajdonába került [10]. A tábori gyógyszerárakat pedig 1761-ben vásárolta meg a kincstártól *Beer Kajetán* császári és királyi katonagyógyszerész, de az adásvételt *Mária Terézia* királynő csak 1763. április 7-én hagyta jóvá [11]. Az új tulajdonos azután nyilvános, polgári patikát alakított belőle, amely kezdetben „Fekete Sas” elnevezéssel szerepelt az 1800-as évek elejéig, amikor is „Császári és Királyi Udvari gyógyszerár” lett. Az egész ház tulajdonjogához azonban csak 1773-ban jutott hozzá a *de la Motte* családtól [12].

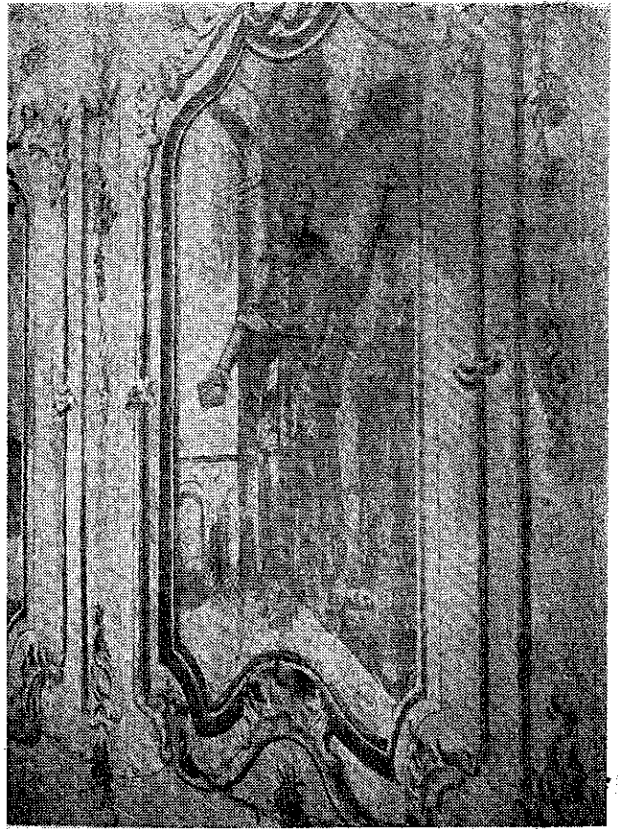
1781-ben *Götz Ferenc* kezébe került a patika, majd 1841-től *Grünberger Ferencé* lett. Egyébként 1843-tól kezdve ő volt az első „udvari gyógyszerész”. Tőle *Majláth Rudolf* és felesége birtokába ment át a gyógyszerár 1857-ben, majd 1859-ben *Bakács Sándor*, 1866-tól kezdve pedig a *Bakács-*

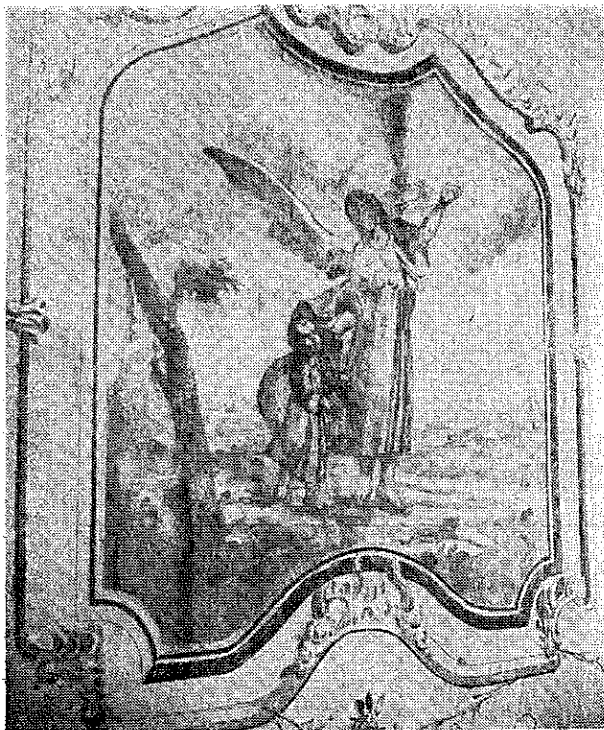
1. ábra A Dísz tér 15. számú épület — volt „Fekete Sas” gyógyszerár — keleti főhomlokzata helyreállítás közben.

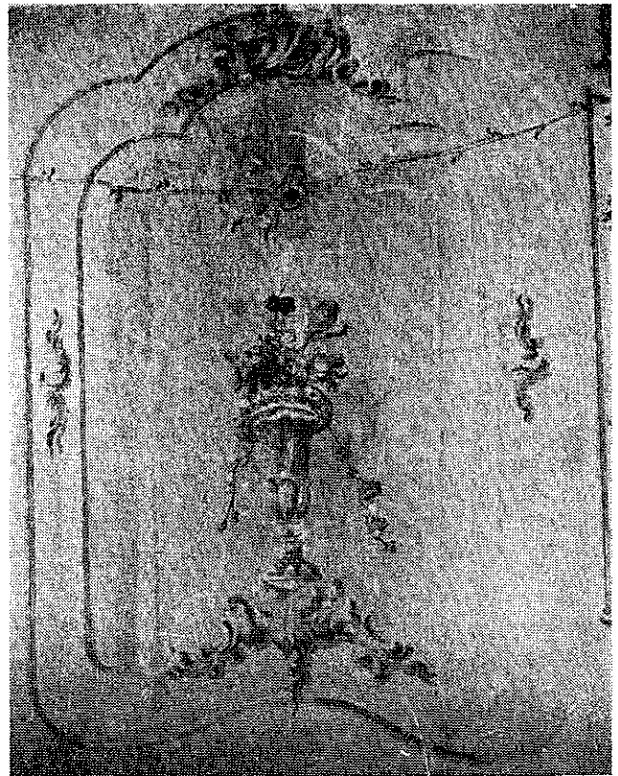
2. ábra. Az épület udvari, emeleti árkádyilásos homlokzata a XVIII. sz.-ből

1. ábra. Nepomuki Szent Jánost ábrázoló falkép a volt „Fekete Sas” gyógyszertár épületéből az 1760 körüli időkből

3. ábra. Tóbiás, Rafaél arkangyallal. Falkép a volt „Fekete Sas” gyógyszertár épületéből az 1760 körüli időkből

5. ábra. Virágcsokor vázában. Későbarokk ornamentális falkétség a volt „Fekete Sas” gyógyszertár épületéből

örökösök tulajdonába jutott; ezután 1868-tól *Pichler Győző*, 1872-től viszont *Telkessy Iván* lett a birtokosa. Ő végül is 1906-ban Pestre költöztette át a Dísz téri épületből az akkor már „Szent Szív” elnevezésű patikát, amelyet 1912-től a Telkessy-örökösök tartottak kezükben a Baross utca 44 szám alatt.

Közben *Pan József* építész 1865-ben kétemeletes Bástya sétányi és déli szárnyat toldott a barokk épülethez *Tóry Gusztáv* számára, aki akkoriban az épületegyüttes tulajdonosa volt. A hajdani barokk Buda vári gyógyszer-tár helyiségeiben pedig 1944 előtt fűszer- és csemegeüzlet működött, majd az 1950-es évektől kezdve postahivatal. A Vár 1944–45. évi ostroma alatt súlyosan megsérült az egész ház, amelynek következtében Bástya sétányi szárnyát újonnan kellett felépíteni. Főhomlokzatának helyreállítása 1958-ban történt meg, majd 1962 után a Műemléki Osztály számára készült az átalakítása [13].

Az épület legfőbb értékét az emelet mindmáig fennmaradt, különlegesen sokrétű, XVIII–XIX. századi freskói jelentik. Ezek az északi irányból számított első szobában csupán barna színben készült copfstílusú, füzéres supraportok. A második szobában XIX. század végi, zöldes színű falmezők rózsás friz keretkezéssel. A harmadik szobában plasztikus hatású, festett rokokó keretben négy stációkép — a töviskoronázás, a vesszőzés, a keresztrefeszítés és a siratás —, valamint két biblikus táj található. A negyedik szobában a falmezők közepén, festett vázákban zöld, kék, sárga, piros virágú csokrok, az ötödik szobában pedig arkangyalok és Nepomuki Szent János alakjai vannak.

Itt az északi fal keleti részén látható képen Rafael arkangyal az ifjú Tóbiást kíséri. Az utóbbi kezében a hal, amelynek epéjével gyógyította meg vak apja szemét — a bibliai legenda szerint. A fal nyugati részén Rafael arkangyal látható utasként ábrázolva, zarándokbottal, tökhéjből készült vízesedénnel, tarisznyával és hallal. A déli fal közepén Nepomuki Szent János keresszttel, karingben büntummal — mögötte a prágai Károly-híd képe található. Ettől keletre az „angyali üdvözlés” jelenete Gábiel arkangyallal, nyugatra pedig Mihály arkangyal alakja a római katonák fegyverzetében: sisakkal, pajzsával, tüzes karddal, sárkányon állva. A figurális képrészek és a háttér zöld grisaille-ben készültek.

A festmények eredete a mai napig sincs teljesen tisztázva. Az egyik felfogás szerint azokat *de la Motte* báró készítette 1760 táján [14]. Másik feltevés szerint *Beer Kajetán* gyógyszerész festette. Kétségtelen, hogy a „seccók” abban az időben keletkeztek, amikor a „Fekete Sas” gyógyszer-tár már az épületben működött. Az is tény, hogy az egyes

figurák szimbolikus jelentősége — mint pl. Tóbiás, aki apját gyógyította — kapcsolatot mutat a gyógyítással és a gyógyszer-tárral. Telekkönyvi adataink szerint viszont *Beer Kajetán* csak 1773-ban szerezte meg magának az egész épületet. Ebből azonban nem következik, hogy 1761 óta nem lakhatott már *de la Motte* házában mint bérlő, a saját patikája felett. Az ilyen és hasonló kérdések eldöntéséig ma még csak annyi bizonyos, hogy a falképeket — még ha nem is ő festette — beköltözése után javíttatta. Okvetlenül az első polgári gyógyszerész rendelte meg a copfstílusú, füzéres supraportokat, és patikus utódaitól származnak a XIX. századi díszítő festések is. E képzőművészeti emlékek tehát — a korábban ismertett „Arany Sas” gyógyszer-tár anyagával együtt — a magas színvonalú, Buda vári, barokk kori patikakultúra közvetett bizonyítékai.

IRODALOM

1. Die Apotheke „Zum Goldenen Adler” im Burg-Viertel von Buda; La Pharmacie «A l'Aigle d'Or» du chateau Fort-quart de Buda; The „Golden Eagle” Pharmacy of the Fortress of Buda; Áptyeká «k zolotomu orlu» v. zámkovom kvártýálje gorodá Budá —
2. *Uzagány István*: Budai orvoslás és gyógyszerészet a feudalizmus korában. „Therapia Hungarica” 1970. évi 4. szám. — 3. *Joseph de Haüy*: „Plan de la ville et chateau de Bude” (műhelyszínrajzán (1687) az 5 és 6. sz. épületek. Bécs, Hadilevéltár (K. u. K. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Hung. Fasc. 73/II No. 25. (Ungarn Fasc. 187. Föl. 25.)) — 4. *Dr. Palaki Vidor*: A budai Vár középkori helyrajza. Budapest Régiségei. XV. kötet. Budapest, 1950. 299. old. után a 3. kép. — 5. Erdődy levéltár: Monyorókerék. Archaeológiai Értesítő. 1877. 75. Esztergomi főkapitány magánlevéltára. Lad. 10. fasc. 8 No. 6. FOM. — 6. Esztergomi főkapitány magánlevéltára. Lad. 46 fasc. 5. No. 9. FOM. — 7. *Dr. Földmár György*: Az I. kerület egészségügyéről Váikerület. Korrajzok az elmúlt évszázadokból. Budapest, 1969. 75. old. — 8. *Dr. Sztankay István*: A gyógyszerészetre és a budapesti gyógyszer-tárakra vonatkozó adatok. Budapest, 1935. 234–235. old. *Baradlay János*, *Bársony Elemér*: A magyarországi gyógyszerészet története az ősidőktől a mai napig. Budapest 1930. 378. old. — 9. A 4. és 5. sorszámú épületként: *Greischer Mátyás*: „Zaiger über die Vöstung und Wasser Statt.” 1696. Budapest, Fővárosi Levéltár: Központi Tanács-háza *Vass Klára*: Buda német utcanevei. A Vár és Újlak utcanevei 1696–1872. Budapest, 1929. 101. old. — 10. *Dr. Bánrévy György*, *Kovács Lajos*: A budai Vár házai és háztulajdonosai 1686-tól napjainkig. Budapest, Fővárosi Levéltár: Központi Tanács-háza. V. (Városház utca 9–11. sz.) Páncélszoba 103. r. — 11. *Fővárosi Levéltár*: Központi Tanács-háza, Budapest. Locumtenes. 220. 1711–1785 hív. *Sztankay Istvánnak* a 8. sz. jegyzékben i. m. i. h. — 12. *Horler Miklós*, *Pogány Frigyes*: Budapest műemlékei. I. kötet, 326. old. Akadémiai Kiadó, Budapest (1955). — 13. *Perehazy Károly*: Műemléképület új rendeltetéssel. „Műemlékvédelem” XI. évf. Budapest, 1967. 3. szám, 166–172. old. — 14. *Perehazy Károlynak* a 13. sz. jegyzékben i. m. 169–171. old.

(*Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest I., Apród u. 1–3*)

Érkezett: 1970. XII. 4.